

P. SZABÓ BÉLA

HUNGAROLÓGIAI MUNKÁCSKA ÁLLAMTUDOMÁNYI HANGSÚLYOKKAL A 17. SZÁZAD ELSŐ FELÉBŐL*

A LITTLE WORK OF HUNGAROLOGY WITH JURISPRUDENTIAL ACCENTS FROM THE FIRST HALF OF THE 17TH CENTURY. Wilhelm Artner was the second person from Sopron, who became a jurist doctor in the Early Modern Age and applied his professional knowledge for the benefit of his city and Lutheran church. The present paper gives an outlook of his studies in Tübingen by introducing one of his works created there in detail. First, a draft is presented of the education and professors in the Law Faculty of Tübingen in the first third of the 17th century. Second, the circumstances of the creation and content of the disputation titled „De Regno Hungariae ejusque jure” – which was created with the co-operation of Professor Christoph Besold and Artner – is emphasized. The paper tries to eliminate the erroneous and stereotypical evaluations that have been linked with it throughout the past centuries and now the disputation is viewed as one of the first works of Hungarology.

A Magyarországról és Erdélyből származó diákok korai újkori külföldi egyetemjárásának a kutatása – véleményem szerint – egy újabb paradigmaváltás előtt áll. Miközben – a lehetséges teljességre törekedve – egyre inkább végéhez közelednek azok a makroszintű kutatások, amelyek évtizedes munkával, elsősorban Szögi László jelentős erőfeszítései és szervezői munkája révén, feltárták a hazánkból induló *peregrinusok* adatainak tízezreit,¹ az ezen adatokból nyerhető összefüggések tudatos felhasználásával és figyelembevételével a művelődés- és más szaktörténészek folytathatják, illetve felelevenítetik mikroszintű vizsgálataikat. Miután a külföldi utazás, tanulás jelentőségét és hatását a magyar művelődéstörténet nagy alakjainak munkásságában feltárták, a korabeli magyar (szak)értelmiség „másodvonala” inkább kevésbé ismert tagjainak művei és tevékenysége felé fordulva is elvégezhetik a tanultak recepciójára vonatkozó vizsgálataikat.

Az alábbiakban egy ilyen „kismester” külföldi tanulmányai során írott *dissertatio*ját szeretném bemutatni, amely munka látszólag ismertként tűnt fel korábban a hazai állam- és jogtudomány-történeti irodalomban, de amelyet talán mégsem vizsgáltak elég-

* A mű a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 azonosítószámú, „A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés” elnevezésű kiemelt projekten belül a Ludovika Kiemelt Kutatóműhely keretében, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem felkérésére készült.

¹ A nagyívű vállalkozást folyóiratunk előző számában méltattuk. Vö. P. Szabó Béla, *Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 1–22. (Könyvbemutató és recenzió)*, Gerundium – Egyetemtörténeti Közlemények, 7(2016/1–2), 251–261.

g  alaposan. Természetesen a munka szerzőjéről, külföldi tanulmányairól és tan rair l rendelkezésre álló adatokat is számba veszem, talán itt is kiegészítve kissé eddigi ismereteinket.

A második soproni doctor utriusque iuris

*Peregrinus*unk, Wilhelm Artner (1602–1657)² Sopronban született. Apja Wolfgang Artner,³ anyja Margharetha Schmid, a lajtaf i *consul* lánya volt. Az apa nem sokkal fia születése előtt tűnt fel először a soproni iratokban. Fia gyerekkorában már városkapitány volt, s 1611-ben megválasztották belső tanácsosnak. Haláláig – azaz 1633.  prilis 12-ig – több éven át viselte a városbírói és a polgármesteri tisztséget. Az 1625.  vi soproni országgy jlesen – mint polgármester – jelent s érdemeket szerzett polgártársai előtt.

Wilhelm alsó iskoláit szülővárosában végezte, s atyja csak viszonylag későn, 16  vesen (1618-ban) küldte a boroszlói gimnáziumba tanulni. Itt Thomas Sagittarius⁴ tan v nya volt három évig.⁵ Innen az Odera menti Frankfurt egyetem re ment, ahol 1621 áprilisában immatrikul lt, és harmadfél évig ott tanult.⁶ Tübingenben 1623. november

² életére v . HÁZI Jenő, *Soproni polgárcsaládok (1535–1848)*, Budapest, 1982, I, nr. 190.; BERTÓK Lajos, *Egy eddig ismeretlen régi magyar nyomtatvány: Artner Vilmos soproni jogtudós (1602–1657) tübingeni doktori értekezése*, Könyv  s Könyvtár: Könyvtártudományi  s Bibliográfiai tanulmányok és Közlemények 2, Budapest, 1961, 177–183.;  jabban HOFFMANN Gizella, *Artner Vilmos (1602–1657) testim niuma* = Acta Historiae Litterarum Hungaricarum 29,  tv s Péter Festschrift, Szeged, 2006, 77–83. Utóbbi Wilhelm Artner munkái tekintetében is naprakész.

³ HÁZI Jenő, *Soproni polgárcsaládok 1535–1848*, Budapest, 1982, nr. 186. szerint Wolfgang (†1633) 1601-ben már soproni polgár volt, 1611-ben a belső tanács tagja. Haláláig több ízben töltötte be a polgármester és a városbírói tisztséget. Evangélikus léte ellenére Wolfgang Artner jó kapcsolatot  polhatott magával Pázmány Péter  rsekkel. Az  rsek alkalmanként Artner közreműködésével rendelt Sopronból bort. Bizonyit k erre Pázmány szívélyes magyar nyelvű levele, melyben utal rá, hogy kedvezményes  ron kapott ajánlatot Artner polgármestertől, s  z rt viszonzásként „[...] az miben az alkalmatosság szenvedő, mi is szeretettel hasonló jóakarral igyekezzünk lenni”. V . Pázmány Péter bíbornok, esztergomi érsek, magyarországi hercegpr m sa összegyűjtött levelei, szerk. HANUY Ferencz, Budapest, 1911, II, 216–217. (A levélre Bitskey István professzor  r hívta fel a figyelmemet, melyet ezúton is köszönök.)

⁴ Thomas Sagittarius (1577–1621) – Német tanár, polihisztor. V . *Allgemeine Deutsche Biographie*, Leipzig, 1890, XXX, 173.

⁵ Ezen évek jele első nyomtatat sban megjelent vitakoz sa, melyet sem a magyar k nyv zet, sem a VD17 (Das Verzeichnis der im deutschen Sprachraum erschienenen Drucke des 17. Jahrhunderts) nem ismer: *Quaestio Philosophica: An Temperamentum Affectus Et Virtutes Sequantur*. Quae [...] Praeside Thoma SAGITTARIO [...] Respondente Wilhelmo ARTNERO Sempronio-Ungaro. [...] ad diem 5. Martii horis consuetis, Tubingae, 1621. – Thüringer Universitáts- und Landesbibliothek Jena – 4 Diss.philos.18(33)  s 4 Diss.philos.18(38) – Bayerische Staatsbibliothek, Film R 2001. 281, NWC-1094.

⁶ ZOVÁNYI Jenő, *A magyarországi ifjak az Odera melletti frankfurti egyetemen*, Protestáns Szemle, 1(1889), 183.; SZ GI László, *Magyarországi diákok németországi egyetemeken és főiskolákon 1526–1700*, Budapest, 2011 (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban, 17), nr. 357.

17-én⁷ iratkozott be. Nem egészen két év alatt háromszor disputált Christoph Besold jogász professzor elnöklété alatt.⁸ Első vitatkozása – melyet alább részletesebben megismerhetünk – 1624 júliusában politikai tárgyú volt, és a magyar államélettel foglalkozott.⁹ Néhány hónappal később (októberben) már tételes jogi tudását bizonyította egy a személyisértésekről szóló jogi *disputatio*val. Rá egy évre pedig jogi doktori vitatkozását tartotta 1625 szeptemberében, és ezzel szülővárosából másodikként nyerte el a doktori címet.¹⁰ A doktori címéről kiállított bizonyítvány szövege is ismert.¹¹

Tanulmányai befejeztével valószínűleg nem tért azonnal haza, amint azt az egyetemi tanulmányok költségei körül felmerült két kérdést tárgyaló „monográfiájá” is mutatja, amely 1626-ban jelent meg Tübingenben.¹²

A következő nyár azonban már otthon találta, hiszen 1627. július 14-én megkérte a néhai Balthasar Hornig belső tanácsos lánya, Judit kezét, akinek Christoph Lackner volt a nevelőatyja. Érdekes, hogy akárcsak apját, Wilhelm nevét is hiába keressük a polgárkönyvben. Wilhelm apja halála után annak helyére került be a belső tanácsba 1633-ban. A tanács tagja maradt 55 éves korában, 1657. április 15-én bekövetkezett haláláig. Ez idő alatt többször viselte a polgármesteri tisztséget, így például 1636–37-ben és 1652-ben is. Többször vett részt a város képviselőtében az országgyűlésen, így az 1637–38-as, valamint a 1646–47-as diétán.¹³ Nagy valószínűség szerint ügyvédi tevékenységet is folytatott, s jogászai tudását nemcsak városában, hanem annak tágabb kör-

⁷ Albert BÜRK, Wilhelm WILLE, *Die Matrikel der Universität Tübingen: 1600–1710*, Tübingen, 1953, II, 150.; GÉMES István, *Hungari et Transylvani: Kárpát-medencei egyetemjárók Tübingenben (1523–1918)*, Budapest, 2003, 37.; SZÖGI, *Magyarországi diákok németországai...*, i. m., nr. 2558.

⁸ Ezek bemutatását lásd alább.

⁹ Ezt a munkát Fata Márta tévesen Wilhelm nagybátyjának, Erhardnak tulajdonítja. Vö. Márta FATA, *Studenten aus Ungarn und Siebenbürgen an der Universität Tübingen: Eine 500 Jahre lange Beziehungs- und Wirkungsgeschichte = Peregrinatio Hungarica: Studenten aus Ungarn an deutschen und österreichischen Hochschulen vom 16. bis zum 20. Jahrhundert*, Hrsg. Márta FATA, Gyula KURUCZ, Anton SCHINDLING, Stuttgart, 2006, 250.; Vö. még Katalin GÖNCZI, *Tübinger juristische Dissertationen und ihr Beitrag zum öffentlichen Recht Ungarns im 17. Jahrhundert*, Ungarn-Jahrbuch, 28(2005–2007), 304.

¹⁰ A *disputatio* védése szeptember 2-án történt meg a címlap szerint, míg a doktoravatási ceremónia 14-én zajlott le, mint azt a *rector* neve alatt kiadott és Artner által 1626-ban megjelentetett *oratio* mutatja: *Oratio De Laudibus Juris, ac praecipue superiori seculi in Germania Jurisperitis, Habita, In Actu Solenni Ab ipso Magnifico Tubingensi Rectore D.D. Joh. HALBRITTERO, Antecessore Maximo, Patrono mihi magno. cum ego Gvilelmus Artner, Oedenburgensis, in J.U.Doctorem renunciarer. die 14. September. An. 1625.*

¹¹ Vö. HOFFMANN, *Artner...*, i. m., 82–83.

¹² *Guilelmi ARTNERI, Oedenburgensis J.U.D. Brevissima duarum Quaestionum Discussio: I. An filius Patrem ad sumptus studiorum cogere possit? II. An filius sumptus studiorum conferre teneatur? Tubingae*, Typis Theodorici Werlini, Anno MDCXXVI. – RMK III. 1400/a. – VD17 23:316511K. Ennek ismertetésére vö. P. SZABÓ Béla, *A talán első (római) jogi monográfia magyarországi szerző tollából – A soproni Wilhelm Artner Brevissima Discussiója = Universitas „unius rei”*: Tanulmányok a római jog és továbbélése köréből, szerk. P. SZABÓ Béla, ÚJVÁRI Emese, Debrecen, 2014, 257–295.

¹³ PAYR Sándor, *Soproni evangélikus egyházközség története, A reformáció kezdetétől az 1681-ik évi soproni országgyűlésig*, Sopron, 1917, I, 338.

nyezetében is elismerték, amit bizonyítanak egy 1642-es, lakompaki úriszék elé kerülő tiltott favágási ügy iratai. Ezen az úriszéken Artner bírótársként jelent meg ekkor.¹⁴

A korabeli európai jogtudományban, városa jogában és a hazai szokásjogban járatos kiváló ügyvéd és városvezető nemcsak ügyfelei és városa érdekeit képviselte kiválóan, hanem jogi tudását soproni evangélikus egyházközsége, hite érdekében is kiaknázta. Nagybátyjával, Erharddal (és más nagy tudású vezetőkkel)¹⁵ együtt kiemelkedő szerepet játszott abban az ellenállásban, melyet a város és egyházközsége a katolikus befolyás növekedésével szemben a 17. század első felében kifejtett. Különösen megmutatkozott kiállása hitközsége érdekei mellett, midőn az 1630-as évek közepén Pázmány Péter kezdeményezésére jezsuita gimnáziumot akartak létrehozni Sopronban, melynek megvalósítása érdekében különösen ifjabb Draskovich György győri püspök és Dobronoki György, a nagyszombati egyetem rektora szállt síkra. A gimnázium megalakulását 1636-ban nem tudták a soproniak megakadályozni,¹⁶ azonban azzal már a rendelkezésre álló jogi eszközök teljes tárházával szembe szálltak, hogy a jezsuiták az iskolának szánt két épület mellé további ingatlanokat is megszerezzenek a városban. Ebben az egyenlőtlen küzdelemben különösen Wilhelm Artner és a neves magyar jogász, Wittnyédy István tűnt ki.¹⁷ Talán egyháza melletti kiállásának is köszönhető, hogy 1641. május 6-án a városi tanács őt választotta meg a Szent Mihály templom templomatyjának.¹⁸ Az evangélikus érdekek melletti következetes kiállása ellenére 1647-ben királyi asztalnoki címet kapott.¹⁹

A tübingeni jogi kar a harmincéves háború első évtizedében

Ránk maradt munkái alapján Wilhelm Artnert a tudományosan legképzettebb magyarországi jogászok közé sorolhatjuk a 16. század első fele tekintetében. Mint láttuk,

¹⁴ VARGA Endre, *Úriszék XVI–XVII. századi perszövegek*, Budapest, 1958 (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok, 5) 673.

¹⁵ PAYR Sándor, *A Dunántúli Evangélikus Egyházkerület története*, Sopron, 1924, I, 14.

¹⁶ SZABADY Béla, *Az ifjabbik Draskovich György győri püspök szerepe a soproni jezsuita kollégium megalapításában*, Győri Szemle, (1932), 90–106.

¹⁷ Az általuk képviselt álláspont szerint az a jezsuiták azon oklevélbe, amely soproni jelenlétüket 1637-ben III. Ferdinánddal megerősítte, a király jóváhagyó szavai közé egy olyan klauzulát is felvették, amely felhatalmazta őket az eredetileg megkapott a két épületen kívül egyéb ingatlanok megszerzésére is. 1639-ben, midőn a térfoglalás akuttá vált, május 27-én Artner mint városi tanácsos és Wittnyédy István mint magyar jegyző tiltakozott a város nevében a vasvári káptalan előtt a betoldás – mint a szerződés eredeti tartalmának meghamisítása – ellen. Ugyanígy, midőn 1640. november 4-én a jezsuita atyák iskolájukat a templom mellé emelt új épületbe költöztették, november 16-án a város tiltakozó küldöttséget menesztett Kismartonba a nádorhoz, melynek tagjai között a korábbi országgyűlési követek, Artner, Wittnyédy, valamint Lövey Mátvás is megtalálható volt. Vö. PAYR, *A soproni... i. m.*, 324–325.; Uő., *A Dunántúli... i. m.*, 14.

¹⁸ HÁZI, *Soproni polgárcsaládok I... i. m.*, nr. 190.

¹⁹ 1647. március 26. MNL OL Magyar Kancelláriai Levéltár – *Libri regii*, 10., 13–14.

egyetemi tanulmányai egy jelentős – bizony mondhatjuk jelentősebb – részét a tübingeni jogi karon végezte.

A tübingeni jogi kar 17. századi oktatás-történetéről rajzolván vázlatot²⁰ megemlítendő, hogy a jogi karon ebben az időben hat *ordinarius* professzor oktatott, s a kar fontos szerepet töltött be a fejedelemség joggyakorlatában. Ezt a kötelezettséget a korabeli szabályzatok sem győzték hangsúlyozni, biztosítandó a fejedelem azon jogát, hogy igénybe veheti a kar professzorainak és doktori *collegiuma* tagjainak szakmai szolgálatait. A kar professzorainak szakértő tevékenysége messze földön híres volt, s ez hosszabb távon is hozzájárulhatott a kar tekintélyének növeléséhez, a potenciális hallgatók előtti népszerűségéhez.

A professzori feladatok megosztása tekintetében a következő kép bontakozik ki előttünk a források alapján: a tanulmányaikat komolyan gondoló hallgatók – a fejedelmi szándékok szerint – öt évnyi tanulás után gondolhattak a doktori cím elnyerésére, s a *cursus lectionumba* tartozó főbb tárgyakat (kánonjog és eljárásjog, *Pandektae*, *Codex Iustinianus*, hűbér- és büntetőjog) öt éven keresztül adták elő az – elvileg az adott évben arra kijelölt – professzorok, míg a iustinianusi *Institutiones* oktatását két éven belül kellett befejeznie az illetékes tanárnak. Bár a szabályzatok szerint a tanárok minden ősszel el kellett osszák egymás között a tananyagot, és ügyelniük kellett, hogy tartalmilag ne fedjék át egymást az előadottak, Tübingenben mégis az lett a szokás, hogy egy-egy professzor szinte élethosszan ragaszkodott megszokott *materiájához*, esetleg a két *professor Pandectarum* esetében gondolhatunk, bizonyos munkamegosztásra vagy nagyobb változatosságra.²¹

Jelenleg kevés adat áll rendelkezésre arról, hogy mi is volt a vezető foglalkozásnak tekintett rendes előadások (*lecturae ordinariae*) tartalma. Ezzel kapcsolatban visszatérő kívánság volt a 17. század első évtizedeiben, hogy a tanárok ne ismételtessék előadásaik anyagát, s ne a vég nélküli diktálással töltsék a rendelkezésre álló időt.²²

Folyamatos figyelmet fordítottak a szabályzatok arra, hogy a tanárok meg is tartsák előadásaikat, s ne vonhassák el őket az oktatástól a fejedelemtől kapott megbízások és más ügyletek.²³

²⁰ Ebben a tekintetben utalhatunk azokra szervezeti és módszertani a keretekre, melyek között fél emberöltővel korábban Wilhelm nagybátyja, Erhard is tanult. Vö. P. SZABÓ Béla, *Erhard Artner jogi tanulmányai Tübingenben a 17. század elején*, Soproni Szemle, (2011/4), 361–380.

²¹ Vö. az 1557-es, 1561-es és 1601-es rendelkezések („*Ordination*”) vonatkozó részeit. A. L. REYSCHER, *Vollständige, historisch und kritisch bearbeitete Sammlung der Württembergischen Gesetze*, Bd. 11/3. *Universitätsgesetze*, Tübingen, 1843, 130, 157.

²² Vö. Volker SCHÄFER, *Die Universität Tübingen zur Zeit Schickards = Zum 400. Geburtstag von Wilhelm Schickard: Zweites Tübinger Schickard-Symposium*, Hrsg. Friedrich SECK, Sigmaringen, 1995, 17., aki egy 1618-as – vagyis Artner ott-tartózkodásához közeli időszakra vonatkozó – vizitációs jelentés alapján fest képet az előadási gyakorlatról. Ezek a jelentések a korabeli jogi kari viszonyokról, a tényleges oktatási üzembről nem tükröznek különösebben pozitív képet (de ez valamennyi akkori jogi karról elmondható lenne).

²³ REYSCHER, *i. m.*, 266.

A középkor utolsó századainak jogoktatásában oly fontos szerepet betöltő rendkívüli előadások (*lecturae extraordinariae*) ekkorra háttérbe szorultak, s – a jogi humanizmus oktatási programjának bizonyos lenyomataként – olyan kisebb csoportokban zajló foglalkozások váltották fel őket, mint a magánelőadások,²⁴ melyekért külön fizetniük kellett a hallgatóknak, illetve más tartalmú magánórák, amelyek a hallgatók elméleti ismereteinek elmélyítését és a joggyakorlatba való bevezetését célozták.

S természetesen a *disputatio*k is nagy szerepet játszottak a hallgatók ismereteinek az elmélyítésében. A szabályzatok előírták a vitatkozások minimális éves számát, amit – mint azt az utókorra maradt ilyen jellegű nyomtatványok mennyisége mutatja – nem volt nehéz betartani.²⁵ Ezen rendes vitatkozások mellett elvárt volt, hogy minél több *disputatio extraordinaria*, *oratio publica*, *privatum collegium* és *privata lectio* segítse a hallgatók felkészülését.²⁶

Az említett jelentések újra és újra felpanaszolták az előírt *disputatio*s gyakorlatok elhanyagolását a hallgatók részéről, valamint az előadásokról való gyakori távolmaradást.²⁷ Ugyanígy panaszként jelentkezett, hogy a joghallgatók inkább érdeklődtek a politikai tanulmányok, mint a jogiak iránt.²⁸

A jogászprofesszorok 16. század végi véleménye szerint a *collegium illustre* felállítása óta²⁹ alig lehetett fegyelmet tartani, hisz a kollégisták elsősorban magánórákat vettek, és a nyilvános *collegium*okat alig látogatták (s ez kihatott a jogi kar hallgatóinak fegyelmeire is). Panaszolták a professzorok továbbá azt is, hogy sok joghallgató rögtön a *studium*

²⁴ Vö. Helmut COING, *Die juristische Fakultät und Ihr Lehrprogramm* = Handbuch der Quellen und Literatur neueren europäischen Privatrechtsgeschichte. Neuere Zeit (1500-1800): Das Zeitalter des gemeinen Rechts, Wissenschaft, Hrsg. Helmut COING, München, 1977, II/1, 47.

²⁵ Az 1601-es *Ordination* jogi karral foglalkozó részében külön kitérnek a *disputatio*okra: „*Mitt der Orationes vnd Disputationibus solle es bey diser Facultät gehalten werden, [...] Da man sich dan abermahls befeißsen solle, das Jhedes Jars Ain guette Anzahl vnnnd wa möglich zwölff disputationes gehalten werden, es geschehe gleich publice oder Exercitij gratia, darzue Sie die candidatos, pro respondentibus anhalten sollen, Wann nichtt andere vorhanden, die für sich selbsten zue disputieren gemeint.*” REYSCHER, *i. m.*, 266–267.

²⁶ 1618-as jenetés. Vö. SCHÄFER, *i. m.*, 17.

²⁷ Már az az 1561-es *Ordination*-ban erről panaszkodtak. Vö. REYSCHER, *i. m.*, 157.

²⁸ A panaszok ellenére a tübingeni egyetem fegyelmi helyzetét kiemelkedően jónak ítélték meg a kortársak és az utókor is. Vö. FRANZ EULENBURG, *Die Frequenz der deutschen Universitäten von ihrer Gründung bis zur Gegenwart*, Leipzig, 1904, 220.

²⁹ Az 1594-ben alapított intézmény, amely 7–15 év közötti főnemesek (hercegek, grófok) és nemesek számára biztosított (nevelőikkel és szolgálóikkal együttes) bentlakásos lehetőséget „luxuskörülményekkel”, kimutatható hatással volt az egyetem látogatottságára, annak ellenére is, hogy szervezetenként attól független volt. Saját rectora volt, önálló *jurisdiction*al és igazgatással. A kollégisták látogathatták az egyetemi professzorok előadásait, de négy saját tanára is volt a római jog, a hűbér- és államjog, a történelem és politika, valamint az új nyelvek oktatására. Emellett tánc-, vívó-, bál- és istálló-mester állt rendelkezésükre a bennlakóknak. A tanári feladatokat több esetben az egyetem professzorai látták el, sokszor a pályájuk kezdetén álló tanárok közül. A 17. század elején több tucat hallgatót vendégül látó intézmény a harmincéves háború alatt nem működött zavartalanul. K. KLÜPFEL, *Geschichte und Beschreibung der Universität Tübingen*, Tübingen, 1849, 106–113.; EULENBURG, *i. m.*, 115.

politicum felé fordul, és a tulajdonképpeni jogi tanulmányokat elhanyagolja, és azokat pusztán *parergon*nak tekinti. A politikai tanulmányok mögött ebben az időben egyház- és államjogi kérdések és nemzetgazdasági problémák tárgyalása és megvitatása állt a régi (Arisztotelész és más ókori) szerzők és újabb irodalom (Lipsius, Bodin) alapján, a római és német történelemből vett példákkal.³⁰ A Birodalom közjogi helyzetének (melyet a 16-17. század fordulóján válságosnak láttak a kortársak) bemutatása és magyarázata – a római jog forrásaitól elkülönült jogszabályok alapján – elsősorban a közviszonyok megértését célzó *politica*-oktatáshoz kapcsolódó *dissertatio*-gyűjteményekben és tankönyvekben bontakozott ki ekkoriban a német egyetemeken. Tübingenben harmincöt éven keresztül Christoph Besold tanári tevékenysége nyomta rá bélyegét erre a területre.

A 17. század első évtizedeiben – így Wilhelm Artner tanulmányai idején is – a tübingeni jogi kar *ordinarius* professzorainak köre meglehetősen stabilitást mutatott, hiszen négy tanár már több mint három évtizede a helyén volt:³¹ Johann Heinrich Halbritter volt a *Codex* professzora (1586–1627 között),³² s ekkor a kar *primarius*a, míg David Magirus a *Digestat* adta elő (1591–1635 között);³³ az *Instituti*okat (1592–1639 között) Johann Harpprecht prelegálta;³⁴ Heinrich Bocer (1595–1630 között)³⁵ a hűbér- és büntetőjog előadója volt, míg Andreas Bayer az egyházjogért felelt (1604–1635 között).³⁶ Az *ordinarius*ok között a legutóbb alkalmazott professzor Christoph Besold (1610–1635 között), a *Pandekták* másik professzora volt, aki említett ordinációja mellett államjogot és politikát is előadott.

³⁰ KLÜPFEL, *i. m.*, 81–82.

³¹ BÜRK, WILLE, *i. m.*, 62.; SCHÄFER, *i. m.*, 23.

³² Johann Halbritter (1560–1627) jogászprofesszor. Eleinte az *Instituti*ókat adta elő, württembergi tanácsos is volt, és kilencszer az egyetem rektora. Vö. *Allgemeine Deutsche Biographie*, Leipzig, 1879, X, 404.; Roderich STINTZING, *Geschichte der deutschen Rechtswissenschaft*, München, Leipzig, 1880, Erste Abtheilung, 689.; Andreas Christoph ZELLERN, *Ausführliche Merckwürdigkeiten der Hochfürstl. Württembergischen Universitaet und Stadt Tübingen*, Tübingen, 1743, 449.

³³ David Magirus (1565–1636) vayhingeni származású jogászprofesszor, többszörös dékán és nyolcszoros rektor. Vö. Johann Heinrich ZEDLER, *Universal-Lexicon aller Wissenschaften und Künste...*, Halle, Leipzig, 1730, XIX, 306.; ZELLERN, *i. m.*, 450.

³⁴ Johann Harpprecht (1560–1639) jogászprofesszor, jeles német jogásznemzettség öse. 47 éven át tanított folyamatosan. Vö. Werner SCHOLZ, *Johann Harpprecht (1560–1639): Leben und Werk*, Ludwigsburg, 1980.; Továbbá *Allgemeine Deutsche Biographie*, Leipzig, 1879, X, 621–622.; *Neue Deutsche Biographie*, Berlin, 1966, VII, 695–696.; STINTZING, I, *i. m.*, 689–692.; ZELLERN, *i. m.*, 450–451. és P. SZABÓ, *Erhard Artner, i. m.*, 368–370.

³⁵ Heinrich Bocer (1561–1630) neves német jogász. Vö. *Allgemeine Deutsche Biographie*, Leipzig, 1875, II, 759–760.; STINTZING, *i. m.*, 696–698.; ZELLERN, *i. m.*, 450. Johann Friedrich JUGLER, *Beyträge zur juristischen Biographie*, Leipzig, 1780, VI, 57–71.

³⁶ Andreas Bayer (1566–1635) stuttgarti születésű jogász, aki 31 éven át (1604–1635) volt tübingeni professzor, s nem kevesebb, mint kilenc alkalommal volt az egyetem rektora. Vö. STINTZING, I, *i. m.*, 545.; ZELLERN, *i. m.*, 451.

Ugyanakkor megjegyzendő, hogy a '20-as években két állandó magántanár is megjelenik a forrásokban: Johann Martin Rümelin (1616 és 1626 között)³⁷ és Johann Wurmser (1626 és 1659 között).³⁸

Christoph Besold, a bevált praeses és a tekintélyes mentor

Wilhelm Artner jogi tanulmányaira a legdöntőbb befolyással Christoph Besold professzor volt, akinek látogathatta előadásait is, de valószínűleg magántanítványként is kapcsolatban állt vele. Mindenesetre Artner – Besold elnöklése alatt megvédett és biztonnal útmutatásai szerint készített – *disputatioi* alapján mindenképpen szoros munkakapcsolatot feltételezhetünk a professzor és soproni tanítványa között.

Christoph Besold³⁹ jogász-családba született 1577-ben Tübingenben. 1591/92-től előbb bölcsészetet (1593-ban *magister*), majd jogot tanult ugyanott. 1598-ban jogi doktori címet szerzett, és beíratta magát az udvari bíróság ügyvédi lajstromába. A jogi tanulmányok nem elégitették ki tudásszomját, és ezért nagy elszántsággal tovább folytatta nyelvi, biblikus, történeti és politikai tanulmányait. Valószínűleg állami tisztséget is azért nem vállalt még egy évtizeden keresztül, hogy tudása bővítésének szentelhesse ideje nagy részét.⁴⁰ Vannak, akik ezen tizenkét év jelentőségét azon gyakorlati tapasztalatok megszerzésében látják, amelyek később keresett szakvélemény-készítővé tették Besoldot.⁴¹ Bármelyik álláspont is igaz, biztos, hogy csak 1610-ben nevezték ki professzorrá (*professor Pandectarum*). A kilenc nyelvet ismerő professzor hétszer volt az egyetem rektora.⁴²

³⁷ Johann Martin Rümelin (1586–1626) tübingeni jogászprofesszor és egyetemi könyvtáros. Neki is volt magyarországi tanítványa Georg Ulrich Reutter, selmezbányai ifjú személyében. Nem tartozott a jogi kari *ordinariusok* közé. Vö. Norbert R. MACHHEIT, *Martin Rümelin (1587–1662) als Privatlehrer in der Tübinger Juristenausbildung* = Bausteine zur Tübinger Universitätsgeschichte, Hrsg. Volker SCHÄFER, Tübingen, 1991, V, 53–84.

³⁸ Johann Wurmser (1600–1659) – német jogász. Egyszer volt rektor és négyszer a jogi kar dékánja. ZELLERN, *i. m.*, 454.

³⁹ Vö. *Allgemeine Deutsche Biographie*, Leipzig, 1875, II, 556–558.; *Neue Deutsche Biographie*, Berlin, 1955, II, 178–179.; *Besold, Christoph* = Herbert JAUMANN, *Handbuch Gelehrtenkultur der Frühen Neuzeit: Bio-bibliographisches Repertorium*, Berlin, New York, 2004, I, 93–95.; STINTZING, I., *i. m.*, 692–696.; Michael STOLLEIS, *Besold, Christoph (1577–1638)* = *Juristen: Ein biographisches Lexikon von der Antike bis zum 20. Jahrhundert*, Hrsg. Michael STOLLEIS, München, 2001, 83–84.; Bernhard PAHLMANN, *Christoph Besold (1577–1639)* = *Deutsche und europäische Juristen aus neun Jahrhunderten*, Hrsg. Gerd KLEINHEYER, Jan SCHRÖDER, Heidelberg, 1996, 56–59.

⁴⁰ Andreas RÄSS, *Die Convertiten seit der Reformation nach ihrem Leben und aus ihren Schriften dargestellt (1621–1638)*, Freiburg, 1867, V, 311.

⁴¹ Ulrich FALK, *Consilia: Studien zur Praxis der Rechtsgutachten in der frühen Neuzeit*, Frankfurt am Main, 2006, 139 és 214.

⁴² Hoffmann Gizella személyében jelentős hazai kutató munkáira is hivatkozhatunk Besolddal kapcsolatban, amelyek elsősorban nem a jogász és *politica*-tudós Besoldot helyezik előtérbe. Vö. Gizella HOFFMANN, *Die Bibliothek Christoph Besolds in Salzburg* = Rosenkreuz als europäisches Phänomen im 17.

Tübingeni tanári tevékenységéről (ugyanúgy, mint tanártársai esetében) csak a nevével megjelent *disputatiok* adnak némi információt, előadásainak minőségéről, tematikájáról szinte semmit sem tudunk. Nagyszámú magántanítványa lehetett, házában magánfoglalkozások folytak, amelyeket rajta kívül az egyetem más tanárai is vezethettek.⁴³

*Professor Pandectarum*ként szinte valamennyi jogterületen jártas volt, de kiemelkedőt *politica*-tudósként, valamint közjogászként alkotott. Nem véletlen, hogy Wilhelm Artner tanulmányaihoz kapcsolódó munkái is ezen területekhez kapcsolódtak elsősorban.

Besold egyébként rendkívül termékeny író volt, de munkássága hatalmas olvasottsága, tudása és szorgalma ellenére sem állt össze egy koherens életművé, és bizonyos felületesség mindenképpen jellemzi munkáit. Ezt kritikusan gyakran azzal hozták összefüggésbe, hogy Besold művei egy részét hallgatói munkáját felhasználva dolgozta ki. A korban szokásos módszer alkalmazása természetesen még nem teszi értéktelenné Besold jogi és *politica*tudományi munkásságát, azonban a század legkiemelkedőbb jogi írójának talán mégsem tekinthetjük.⁴⁴

Bizonyos ugyanakkor, hogy rendkívüli általános műveltséggel rendelkező tudós volt. Ezt mutatja műveinek sokszínűsége és híres könyvtárának⁴⁵ állománya is. 102 tudományos műve⁴⁶ mellett rendkívül sok jogi szakvéleményt is készített. Munkái között nagyszámban találunk *politica*elméleti és államjogi munkákat,⁴⁷ de a gazdaságtudomány egyik előfutárának is Besold tekinthető.⁴⁸ A művelődéstörténések nagyra tartják filológiai, teológiai, utópisztikus és misztikus munkáit is. Emellett a rózsakeresztes mozgalom egyik jelentős alakjának tekintik.⁴⁹

Jahrhundert: Wolfenbüttler Symposion 1994 [kézirat]; Uő., *Christoph Besold: De verae philosophiae fundamento discursus* = Művelődési törekvések a korai újkorban: Tanulmányok Keserű Bálint tiszteletére, szerk. BALÁZS Mihály, FONT Zsuzsa, KESERŰ Gizella, ÖTVÖS Péter, Szeged, 1997, 171–182.; Uő., *Hungarica in der Bibliothek von Christoph Besold (1577–1638)*, Ungarn Jahrbuch, 28(2007), 237–250.

⁴³ Erre utal pl. Wilhelm Schickard professzor egyik naplóbejegyzése, aki azt említi, hogy 1614-ben Besold házában héber magánkollégiumot tartott. Vö. SCHÄFER, *i. m.*, 17.

⁴⁴ Hoffmann Gizella értékelése ebben az értelemben túlságosan általánosítónak tekinthető, különösen, ha csak Benedict Carpoz, Hermann Conring, Samuel Puffendorf, Georg Adam Struve vagy Samuel Stryk jogi munkásságának eredetiségére és későbbi hatására gondolunk a 17. századból. HOFFMANN, *Christoph Besold: De verae philosophiae...*, *i. m.*, 171.

⁴⁵ Besold halála után egy évtizeddel a könyvtárat a salzburgi egyetem vásárolta meg. Vö. STINTZING, I, *i. m.*, 693. Besold könyvtárában – Hoffman Gizella számításai szerint – mintegy 400 *Hungarica* volt található. Vö. FATA, *i. m.*, 253.; HOFFMANN, *Die Bibliothek...*, *i. m.*

⁴⁶ Johann Friedrich JUGLER, *Beyträge zur juristischen Bibliographie oder genauere litterarische und critische Nachrichten von dem Leben und den Schriften verorbener Rechtesgelehrten auch Saatsmänner, welche sich in Europa berühmt gemacht haben*, Leipzig, 1773, 85–124.; Klaus NEUMAIER, *Ius publicum: Studien zur barocken Rechtsgelehrsamkeit an der Universität Ingolstadt*, Berlin, 1974, 261–268.

⁴⁷ Friedel Walter MEYER, *Christoph Besold als Staatsrechtler*, Erlangen (Diss. jur.), 1957. (kézirat).

⁴⁸ Wilhelm ROSCHER, *Die deutsche Nationalökonomie an der Gränzscheide des 16. und 17. Jahrhunderts*, Leipzig, 1865, 313–325.

⁴⁹ Martin BRECHT, *Christoph Besold: Versuche und Ansätze einer Deutung* = Pietismus und Neuzeit: Ein Jahrbuch zur Geschichte des neueren Protestantismus, Göttingen, 2000, XXVI, 11–28.

Besold *oeuvre*-jének jelentős részét teszik ki tehát *politikatudományi* művei. Az ilyen tárgyú számtalan *disputatio*t felsorakoztató, különböző rendezési elvek alapján összeállított gyűjtemények mellett politikatudományi felismeréseinek legfontosabb összefoglalása egy, a '10-es évek legvégére elkészült, csaknem 900 oldalas munka volt.⁵⁰ *Politica*jának első részében tizenkét fejezetben a „*natura et constitutio reipublicaeról*”, míg a második részben, kilenc fejezetben az államigazgatás különböző területeiről értekeznek. Másik, komprimáltabb politikai munkája egy rövid tankönyv volt, melyet jogászok számára írt. Ez eredetileg egy olyan tézissorozat volt, amelyről egyik tanítványa, a bécsi Johann Andreas Preining disputált 1620-ban.⁵¹ Ezt az eredeti szöveget aztán a későbbi években egyre bővítette, és végül egy négy könyvből álló munkává fejlesztette, amely (moglehetősen egyenetlen színvonalú és szerkesztettségű) könyvekben Besold a politikai tanok teljes spektrumát felvillantja, olyan hangsúlyokkal, melyek a joghallgatók és gyakorló jogászok számára voltak elsősorban fontosak.⁵²

Azt egyébként, hogy jogásként közelített a *politica* kérdéseire, az is igazolja, hogy sok esetben választotta saját vagy tanítványai vonatkozó munkáinak címéül a *Dissertatio iuridico-politica* vagy *nomico-politica* megjelöléseket, ami a politika- és jogtudomány – általa szándékolt – szorosabb kapcsolatának kifejezésére szolgált.

Kisebb, az oktatásból kinőtt politikatudományi munkái – tartalmukat tekintve – az arisztotelészi politika összes téma- és kérdéskörét felölelték, és lehetőséget adtak arra, hogy utólag szisztematikus munkává fűzzék össze őket egy politikai-jogi-történeti szinopszis jegyében. Besold felfogása szerint a politikatudomány egy átfogó, általános diszciplína volt, amelyen belül a jogtudománynak, különösen a *ius publicum*nak az a szerepe, hogy konkrét kérdéseket vizsgáljon és válaszoljon meg az egyes országok és uralmi területek vonatkozásában. Besold egyébként is valamennyi tudás összefüggéséből indult ki, és a későbbi szeparált tudásterületek nála még egységben jelentkeztek, annak ellenére, hogy kortársainál már kezdett széttöredezni „a tudományok egysége.”⁵³

⁵⁰ Christophori BESOLDI, *Politicorum libri duo. Quorum Primus, Reipublicae Naturam & constitutionem, XII. capitibus absolvit. Alter Vero, De Republica In Omnibus Partibus gubernanda, IX. sectionibus tractat.* Francofurti, 1618. (További kiadások: Francofurti, 1620; Egy gyűjteménybe foglalva: Christophori BESOLDI ICti. *Operis Politici: Variis Digressionibus Philologicis & Iuridicis illustrati, Editio Nova: Reipublicae Naturam Et Constitutionem; eiusque in omnibus partibus gubernationem: Libellis duodecim (quorum seriem versa pagella refert) absolvens,* Argentorati, 1626. – megjelenése: 1641.)

⁵¹ Johannes Andreas Preining (1599–1652), bécsi születésű joghallgató volt Tübingenben, ahová 1620 januárja előtt iratkozott be. Tanulmányairól csak az említett respondeálás emléke maradt fenn. 1623 júniusától városi jegyző lett Sopronban. 1636-ban még ugyanezen tisztségben erősítették meg. 1639-ben belső tanácsosnak választották, s ugyanekkor bekerült a polgárok közé is. 1645–46-ban Sopron városbírája volt. 1651-ben házat vett Sopronban. Azonos nevű fia szintén joghallgató volt, tanult Leidenben és Strassbourghban, majd Sopron szolgálatába állt. Vö. HÁZI, *Soproni polgárcsaládok...*, i. m., nr. 1629–1630.; TURBULY Éva, *Soproni történeti források az Osztrák Nemzeti Könyvtár kéziratárában*, Soproni Szemle, 56(2002/4), 381.;

⁵² Gerd TREFFER, *Christoph Besold: Zum Inhalt der Synopsis doctrinae politicae*, Sammelband des Historischen Vereins Ingolstadt, 100(1991), 219–244.

⁵³ Michael STOLLEIS, *Geschichte des öffentlichen Recht. Reichspublizistik und Polizeiwissenschaft 1600–1800*, München, 1988, I, 121–122.

Besold soproni kapcsolatai

A fentebb említett Preining mellett Besold másik fontos soproni kapcsolata Lackner Kristóf volt, aki 1625-ben két munkát is megjelentetett Tübingenben Eberhard Wild nyomdájában: a *Galea Martis*⁵⁴ című katonai jellegű emblemikus idézetgyűjteményét és az *Aphorismi politici*⁵⁵ című politikai közhelygyűjteményét. Utóbbi munka kiadását Besold segítette azzal, hogy Lackner kéziratát sajtó alá rendezte. Lackner – eddig részletesen nem ismertetett – leveleskönyvében olyan levelek maradtak fenn, melyek a nyomdászhoz és Besold professzorhoz íródtak.⁵⁶ Feltételezhetjük, hogy Lackner segítségére ebben az időben ott tanuló soproni *peregrinusok* lehettek, és ezáltal ők is kapcsolatba kerültek Besolddal. A hagyomány szerint⁵⁷ Johann Stainer⁵⁸ és Michael Kern⁵⁹ voltak ezek a (valószínűleg jogot hallgató) *peregrinusok*. Mivel a két említett hallgató csak 1626 májusában iratkozott be a tübingeni egyetemre, viszont Lackner könyvei 1625-ös keltezésűek, három eset lehetséges: az említett két ifjú talán már jóval az anyakönyvben való megjelenésük előtt Tübingenben tartózkodott (ami nem lehetetlen a korabeli szokások ismeretében); vagy más soproni „közvetítő” működött közre Lackner és Besold között, amely esetben az ez idő tájt Besolddal valószínűleg napi kapcsolatot

⁵⁴ *Galea Martis, hoc est Bona Militia Pro Publica salute epitomice* a Christophoro LACKNERO, J. U. D. & Com. Pal. conscripta, Tubingae, 1625, RMK III. 1389.

⁵⁵ *Aphorismi Politici Pro Principe, Republica, Pace, Bello, Oeconomia, Et Bonis moribus, Ex Horologio Principum, In Decadas distributi*, Authore Christophoro LACKNERO, J. U. D. & Com. Pal., Tubingae, 1625, RMK III. 1390.

⁵⁶ NÉMETH Noémi, SCHAFFER Andrea, *Adalékok a tübingeni heterodoxia nyugat-magyarországi kapcsolataihoz az 1620-as években*, Magyar Könyvszemle, (1996), 225.; Vö. HOFFMANN Gizella, *Testimónium...*, *i. m.*, 78.; FATA, *i. m.*, 253.

⁵⁷ Payr Sándor Lackner egyik beszédére hivatkozva feltételezi a két soproni diák nevét. Vö. Kovács József László, *Lackner Kristóf és kora*, Sopron, 2004, 37.

⁵⁸ Johann Stainer (Steyner) (1603–1661) – Soproni *peregrinus*. Jacob Stainer, belső tanácsos, többszörös városbíró és későbbi polgármester fiaként adataink szerint Tübingenben és Strassbourban peregrinált. Ebben az időben (1625–1629) apja éppen ismét városbíró volt. Előbbi helyen 1626. május 2-án, utóbbin 1628. július 4-én immatrikuláltak Kernnel együtt. Utóbbi helyen a joghallgatók közé iratkoztak be. Stainer Sopron város ösztöndíjasa volt. Hazatérése után, 1638-tól polgár, 1649-től *vormund*, 1651-től pedig belső tanácsos. Vö. *Die Matrikel der Universität Tübingen II.*, *i. m.*, 163.; Gustav C. KNOD, *Die alten Matrikeln der Universität Straßburg 1621–1793, Die Matrikeln der medicinischen und juristischen Facultät*, Straßburg, 1897, II, 220.; GÉMES, *i. m.*, 38.; SZÖGI, *Magyarországi diákok németországi...*, *i. m.*, nr. 2562 és 2327.; KOVÁCS, *Lackner Kristóf és kora...*, *i. m.*, 37.; HÁZI, *Soproni polgárcsaládok...*, *i. m.*, nr. 10448.

⁵⁹ Michael Khern (Kern) – Soproni származású peregrinus, későbbi ügyvéd. Szintén a város ösztöndíjasaként peregrinált Stainerrel, hiszen Tübingenben, mind Straßburgban együtt immatrikuláltak, utóbbi helyen joghallgatóként. Vö. *Die Matrikel der Universität Tübingen II.*, *i. m.*, 163.; *Die alten Matrikeln der Universität Straßburg...*, *i. m.*, 220.; GÉMES, *i. m.*, 38.; SZÖGI, *Magyarországi diákok németországi...*, *i. m.*, nr. 2559 és 2326.; HÁZI, *i. m.*, 2352.; KOVÁCS, *Lackner Kristóf és kora...*, *i. m.*, 37.; A városi tanácsnak írott leveleiből kitűnőleg Kern disputált is. Az 1628-ban Tübingenben kelt levél szerint „*de Belli Pacisque Jure*” disputált „*per Exercitationes Vemales*”, és a vitaközlés nyomtatásban is megjelent („*quam Typis adornatam in studiorum meorum, perpetuae gratitudinis, simulque filialis observantiae testimonium*”). SVL Lad. XII et M. fasc. IV. 171.

tartó Artner szerepe is felmerülhet az előkészítésben.⁶⁰ Annál is inkább megalapozott ez a gyanú, mert Artner mindkét – Tübingenben éppen hogy kiadott – Lackner-műre hivatkozott a 1626-os ugyanott kiadott – említett – monográfiájában (*Brevissima discussio...*). Harmadsorban az is lehetséges, hogy a nyomtatványt előre dátumozták, ami szintén nem volt ismeretlen a korabeli gyakorlatban. Tény viszont az, hogy Tübingenben több művet nem adatott ki Lackner, holott Besold még tíz évig ott tanított.

Wilhelm Artner jogi tanulmányai

A korabeli általános szokásoknak megfelelően a tübingeni jogi karon a 17. század első felében és tulajdonképpen később sem volt semmilyen korhatárhoz vagy előképzettséghez kötve a beiratkozás. A felsőbb karokon (teológia, jog, orvostudomány) folytatott tanulmányok megkezdéséhez nem volt előírás az artista karon megszerzett fokozat sem.⁶¹ Artner boroszlói *disputatio*jával azonban mindenképpen igazolhatta előtanulmányait. Talán már ekkoriban is gyakorlatban volt az a szokás, hogy a beiratkozott és tanulmányait komolyan gondoló hallgatók egy mentorprofesszort („*patronus et praeceptor*”) választottak maguknak, aki irányító segédkezet nyújthatott nekik tanulmányaikban, illetve ellenőrizhette is előrehaladásukat.⁶²

Nincsenek információink arról, hogy Artner milyen előadásokat és foglalkozásokat látogatott. Tanulmányairól egyedül *disputatioi* alapján alkothatunk némi képet.

A tübingeni jogi kar vitatkozásokkal kapcsolatos szokásairól viszonylag keveset tudunk. A filozófiai fakultásnál elvártak analógiájára feltételezhetjük, hogy naponta csak legfeljebb két vitatkozást lehetett tartani a jogi karon is. A téziseket legalább nyolc nappal a vita előtt le kellett diktálni, vagy ki kellett tűzni nyilvános helyen. A tézisek kinyomtatása csak a gazdag *respondensek* számára volt megengedett. A *praeses* a szokásos elnöklésért járó illeték mellett semmilyen más juttatást nem fogadhatott el. *Disputationes publicae* esetén a dékánnak és legalább két professzornak is jelen kellett lennie a vitatkozáson.⁶³ A jogi *disputatio*ók kinyomtatására csak a *praeses* által gyakorolt cenzúra után volt lehetőség,⁶⁴ ami egyúttal talán azt is jelenti, hogy a *disputatio*ók jó része a hallgatók saját munkájának tekinthető.⁶⁵

⁶⁰ Artner közvetítését vélelmezi Fata Márta is, de nem adja meg forrását. FATA, *i. m.*, 253. Az anyakönyvek szerint 1625-ben más soproni *peregrinus* nem tartózkodott Tübingenben.

⁶¹ THÜMMEL, *i. m.*, 320–321. A 18. század második felében látszott kilakulni az a szokás, hogy egy újonnan beirtakozott hallgató először a filozófiai karon tanuljon, és csak bizonyos meghatározott alapok megszerzése után kezdhesse meg tanulmányait egy felsőbb fakultáson. A jogászoknak ekkoriban az etikai és politikai tanulmányokról kellett a bölcsészdekán által kiállított igazolást felmutatniuk.

⁶² A 18. század második felében – elvileg – minden hallgatónak kötelessége volt kiválasztani egy professzort, aki meghatározta számára tanulmányai menetét és ellenőrizte is azt. Vö. THÜMMEL, *i. m.*, 321.

⁶³ SCHÄFER, *i. m.*, 19.

⁶⁴ Ezt az 1618-as fejedelmi értékelés mondta ki. Vö. SCHÄFER, *i. m.*, 18.

⁶⁵ Horn egy – korábban említett – másik rendelkezésből épp ellenkezőleg következett. Szerinte abból a

Mint említettem, Artner azon kevesek közé tartozott, akik doktori címmel zárták jogi tanulmányaikat. Ez a magyarországi peregrinusok között a 17. században igazán ritkaság számba ment, de egyébként sem volt általános a jogi tanulmányok ilyettén lezárása. A ránk maradt nyomtatványokból ismert, említett vitatkozásai alapján Artner megfelelő ismereteket és képességeket szerzett, hogy az elérhető legmagasabb szinten fejezze be tanulmányait. Mivel azonban a doktori cím eléréshez nemcsak tudásra, hanem elégséges és bőséges anyagi forrásokra is szükség volt, természetesen nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt a szempontot sem, hogy a családja és talán városa biztosítani tudta számára ezeket a feltételeket.⁶⁶

Artner politica-tudományi dissertatioja

Wilhelm Artner Tübingenben *respondens*ként megvédett három munkája közül ezen lapokon a tematikája folytán talán legszélesebb mai érdeklődésre számot tartó munkát veszem górcső alá, amely munka léte régóta ismert volt, és gyakori hivatkozási alapul szolgált, de amely tartalmát igazából eddig senki sem elemezte,⁶⁷ még olyan vázlatos formában sem, amelyre az alábbiakban lehetőségem lesz.

A munkát korábban említőket⁶⁸ meglehetősen félrevezette a munka címe, ugyanis azt olvasva állam- és jogtudományi fejtegetésekre számíthatnánk. Ugyanakkor egyrészt a munka több ennél, hiszen tulajdonképpen egy kezdetleges hungarológiai munkácskával állunk szemben, másrészt a korabeli magyar államszervezettel és jogrendszerrel kapcsolatos tézisek csak a munka kisebb, igaz – a kor tudományos mércéjével mérve – legigényesebb részét teszik ki a füzetkének.

Bizonyos, hogy alig féléves tübingeni tanulás után Wilhelm Artner nyilvános vitatkozásra állott ki Christoph Besold elnöklete alatt a jogászok *auditorium*ában, hogy a hazája viszonyait bemutató *dissertatio politico juridicaját* a jelenlévő közönség megítélése elé bocsássa. A szóbeli aktusról nem maradtak fenn források, nem tudjuk például kik voltak az *opponensek*, szóba kerültek-e a vita során azok a jogi kérdések, melyek a füzet végén, mintegy mellékletként kerültek megfogalmazásra. A kinyomtatott – a vita alkalmával kellő számú példányban a résztvevők rendelkezésére bocsátott – 33

tényből, hogy elő volt írva egy professzornak, hogy évente legalább egy vagy két *disputatio*t tartson, és esetleges vállalkozó híján még a *respondens*ről is neki kellett gondoskodnia, arra lehet következtetni, hogy a szöveg megírása is az ő gondja kellett legyen. HORN, *i. m.*, 60.

⁶⁶ Eddig nem került elő olyan forrás, amely azt igazolná, hogy Wilhelm városa támogatását élvezhette volna.

⁶⁷ Államtudományi szempontból röviden szolt a munka egyes állításairól GÖNCZI, *i. m.*, 304.

⁶⁸ A munkát megemlíti Moór Gyula is. Vö. Julius MOÓR, *Die Rechtswissenschaften = Die Entstehung einer internationalen Wissenschaftspolitik: Die Grundlagen der ungarischen Wissenschaftspolitik*, Hrsg. Zoltán MAGYARY, Leipzig, 1932, 121., 158.

oldalalás füzetből pusztán Artner téziseit ismerhetjük meg.⁶⁹ A címlapon Besoldot a maga *patronus*aként és *praeceptor*aként köszönti Artner, aki a munkát Sopron vezető személyiségeinek, Lackner Kristóf polgármesternek (*consul*), saját apjának Wolfgang Artnernek, aki abban az évben városbíró (*praetor*) volt, nagybátyjának, Erhardnak, valamint két további tanácsosnak, Jakob Steinernek⁷⁰ és Jakob Wagnernek⁷¹ ajánlja, tanulmányai tanúságaképpen („*studiorumque suorum testimonium*”). Az ajánló szavakat mint „*Author et Resp.*” írja alá.

Néhány bevezető, az ország természeti gazdagságát kiemelő sor után („*Est namque haec terra summa ubertate soli, et rerum omnium copia a natura donata [...]*”), melyben Magyarországot a kereszténység védőpajzsának és -bástyájának („*[...] clypeus & arx Christianitatis impugnabilis*”) nevezi – követve Thuróczy önkényes etimológiai elméletét –, a *Pannonia* elnevezés eredetével, valamint a *Hungaria* név eredetével foglalkozik.⁷²

Meghirdetett programja szerint *dissertatio*jában három részben szól „*de regno, ejusque jure*”: *De ipsa terra, De personis inhabitantibus, De rebus gestis*.⁷³

Az első *membrum* öt fejezetben, 34 tézisben Magyarország területi beosztásával, termékenységével, folyóival és tavaival, városaival és váraival, valamint állatállományával foglalkozik. A területi beosztás kapcsán veti fel a kérdést, hogy vajon Erdély és Oláhország (*Walachia*) Magyarországhoz tartoznak-e? Erdély hovatarozása kérdésében kifejti, hogy az 1595. január 28-án kötött szerződés értelmében Erdélyt Báthori Zsigmond és örökösei a magyar korona felsőbbbsége alatt – esküvel fogadott hűségben a magyar király iránt –, de hűbéri kötelezettség nélkül kell, bírják mindaddig, míg Zsigmond egyenesági leszármazói ki nem halnak. Ebben az esetben a tartomány visszaszáll a magyar koronára.⁷⁴ Artner tehát „leragad” ennél az alkotmányos dokumentumnál, és nem tér ki Erdély tényleges alkotmányos helyzetére. Ezzel szemben Oláhország tekintetében számot vet azzal, hogy az oszmán hódítás miatt a magyar uralkodó nem érvényesítheti igényeit ezen területek vonatkozásában.

Országleírását a természeti kincsek és előnyök példálózó felvillantásával folytatja, elsősorban régebbi (Petrus Ranzanus, Thuróczy János) és újabb (Petrus Bizarus, Gaspar Ens) történetírók munkáira hivatkozva, majd a fontosabb folyó- és állóvizek ismertetése következik, Georg Wernher⁷⁵ Magyarország gyógyvizeit bemutató műve alapján.

⁶⁹ *Dissertatio Politico-Iuridica De Regno Hungariae, eiusque Jure: quam Deo Ter. Opt. Max. Adiuvente Praesidente Nobilissimo et Clarissimo Dn. Christophoro BESOLDO, Inclytae Unniversitatis Tybingensis Antecessore celeberrimo, & p.t. Rectore Magnifico, Patrono & Praeceptore suo, aeterna summi honoris observantia prosequendo; In Auditorium Jurisconsultorum Ad diem [...] Julij publice excutiendam et ventilandam Proponit Guilelmus ARTNER Oedenburgensis, Tubingae, Typis exscribat Theodoricus Werlin, 1624. Vö. VD17 23:286281K – RMK III. 1366 és 6145.*

⁷⁰ HÁZI, *Soproni polgárcsaládok...*, i. m., nr. 10447.

⁷¹ HÁZI, *Soproni polgárcsaládok...*, i. m., nr. 11117.

⁷² ARTNER, *De Regno ...*, i. m., 1–2.

⁷³ *Uo.*, 2.

⁷⁴ *Uo.*, 3.

⁷⁵ Vö. ERDŐSI Laura, *Wernher: De admirandis Hungariae aquis*, *Communicationes ex Bibliotheca Historiarum Medicae Hungarica*, 29(1963), 103–146.

Politikai szerzőkre és jogi szövegekre (Macchiavelli, Justinianus) hivatkozva hangsúlyozza ezután az erődítmények és városok fontosságát az ország védelmi képességei kapcsán. Feltűnhet a mai olvasónak, hogy a magyarországi városok számbavételénél az Alföldre nem terjed ki figyelme. Felső- és Alsó- Magyarország városainak felsorolása keretében kiemelten említi szülővárosát, Sopront, és aktuális vezetőit („[...] *quo tempore Nobiliss. et Consultiss. Viri Dn. Christophorus Lackner Consul, et Dn. Guolffgangus Artner, pater meus honorandus Quaestor* »*vulgo Cammerer vocant*« erat”).⁷⁶ Ez a személyes megfogalmazás egyébként valószínűsíti, hogy a szöveget – vagy legalább is jelentős részét – Artner fogalmazta. Ezt a benyomást erősíti egy másik (bennfentes) megjegyzése is, midőn az ország állatállományának vázlatos leírása során a ritka, de honos vadállatok között a sasokat is megemlíti, s bizonyítékként azt hozza fel, hogy a soproniak nemrég egy példányt elfogtak, és azt elküldték a császárnak Bécsbe.⁷⁷

A *dissertatio* második részének (12 fejezet, 57 tézis) címe (*De Personis inhabitantibus*) félrevezető, hiszen itt az ország lakosainak viszonyairól a legtágabb értelemben értekeznek, midőn a hunok meglepedésével kapcsolatos történeteket idéz fel (ugyanakkor a magyarok meglepedéséről nem szól, ami a hun és magyar történelem korabeli együttkezelését tükrözi), majd a férfiak és asszonyok öltözködési szokásairól ír egészen röviden. Jóval többet szól a magyarok harci készségeiről, akiket még a spártaiaknál is bátrabbaknak és hosszútűrőbbeknek tart. A lovaskatonák („*hussaros apellant*”) és a gyalgosok fegyverzetének rövid ismertetésébe is belemegy, majd Besold egyik művének megállapításait⁷⁸ honfitársaira vonatkoztatva emeli ki, hogy a magyarok mindig készek hazájuk védelmére bármely veszedelemmel szemben.

A következő fejezetben kiemeli a művészetek és az irodalom fontosságát, valamint azt, hogy bár a magyarok mindenkor fegyverzajban élnek, a tudományokra is figyelmet fordítanak. Ezzel kapcsolatban utal a felső-magyarországi iskolákra, valamint arra, hogy a soproni *gymnasiumot* újjálagos restaurálás után az előző évben (1623) nyitották meg ünnepélyesen.⁷⁹ Gyengítendő azon álláspontot, amely a magyar nyelvet a cseh nyelvhez tartja hasonlóknak, kifejti, hogy a magyarba nagyon sok szó került át más nyelvekből, különösen a latinból és olaszból.⁸⁰

A Szent István óta keresztény ország vallási viszonyaira rátérve felveti a kérdést, hogy hasznos-e egy ország számára, ha több vallás is elterjedt lakosai között? Magyarországon, ahol a római katolikus, a lutheránus és kálvinista irányzat is virágzik, különösen fontos ez a kérdés. Artner – bár utal több ókori tekintély álláspontjára – végül is nem foglal állást a kérdésben, ugyanakkor röviden beidézi a bécsi béke vonatkozó rendelkezését.⁸¹ Ezután mintegy másfél oldalon – Petrus Ranzanus történeti műve alapján

⁷⁶ ARTNER, *De Regno* ..., i. m., 9.

⁷⁷ *Uo.*, 10.

⁷⁸ „[...] *quod Dn. Praeses de bene constituta Repub. lib. 2. Polit. cap. 7. n. 3. ait.*” *Uo.*, 14.

⁷⁹ *Uo.*, 14.

⁸⁰ „[...] *multa vocabula variis ex linguis esse sumptura, potissimum ex Latina & Italica lingua, in qua hactenus multa vocabula in eadem significatione & pronuntiatione cum Hungarica usurpari adnotavi.*” *Uo.*, 15.

⁸¹ *Uo.*, 15–16.

– Pannonia történetét meséli el a római megszállástól, a hunok többszöri betörésén át a magyar vezérek honfoglalásának egyes stációit is ismertetve, Szent István államalapításáig.⁸²

A munka tudományosan legigényesebb részében az ország politikai berendezkedésével kapcsolatban Artner kiemeli, hogy a magyar uralkodó felett sem a német császár, sem a római pápa nem állhat, egyedül az Isten az egyetlen főség, akinek a magyar király aláveti magát. („*Unde patet Regem Hungarię nec imperatorem nec pontificem Roman. superiorem habere.*”)⁸³ Artner hangsúlyozza, hogy a magyar király választott uralkodó, Magyarország választási monarchia, amely tézisént a váradi püspök II. Ulászló előtt elmondott beszédének felidézésével bizonyítja. Ezen fejezetben – Petrus Ranzanus és Gaspar Ens művei alapján – szól a királyválasztás és koronázás hagyományos helyszínéről, valamint az aktuális uralkodó, II. Rudolf koronázásáról, valamint a korona („*diadema*”) őrzési helyéről és a koronázási esküről.⁸⁴

A magyar uralkodó jogairól szóló fejezetben⁸⁵ – jelentős korabeli, elsősorban német szerzőktől származó politikatudományi művek alapján – azt fejtegeti, hogy Magyarország is a vegyes alkotmányú (*status mixtus*) országok közé tartozik, ahol az uralkodó hatalmát korlátozza a rendek bizonyos beleszólási joga.⁸⁶ A korabeli német szerzők a Német-római Szent Birodalmat is az ilyen berendezkedésű államformációk közé sorolták.⁸⁷ Artner egy hosszabb tradíció elfogadjaként jut el a Magyar Királyság vonatkozásában erre a következtetésére, anélkül hogy ismerné Révay Péter koronáról írott munkáját, amelyben a szerző a Szent Koronáról szóló politikai elmélete alapján jellemzi Magyarországot félrepublicánus államként, amelyet az uralkodó és a rendek tulajdonképpen közösen kormányoznak „a Szent Korona törvényének uralma alatt”.⁸⁸ Artner azonban a koronának még nem tulajdonít ilyen elméleti és gyakorlati jelentőséget, hanem a korabeli német politikai irodalom államforma tanaiból szűri le a tanulságokat, valószínűleg Besold iránymutatásait követve. Ezen tanok keretében Artner – Hermann Kirchnert (1652–1620)⁸⁹ követve és idézve – különbséget tesz az ún. *maiestas realis* és *personalis* között, amely felosztás tulajdonképpen a szuverenitásnak a rendek és az uralkodó közötti tényleges megosztását magyarázza, midőn utóbbinak biztosítja a rendek

⁸² *Uo.*, 16–18.

⁸³ *Uo.*, 19.

⁸⁴ *Uo.*, 20–21.

⁸⁵ *Uo.*, 21–22.

⁸⁶ „*Et sic quoque Rex Hungariae nihilominus Monarcha est, licet in Principalioribus regni negotiis nihil agere solet sine scitu & consensu Optimatum seu statuum.*” ARTNER, *De Regno ...*, i. m., 21.

⁸⁷ Vö. Michael STOLLEIS, *Geschichte des öffentlichen Rechts...*, i. m., 182.

⁸⁸ Kees TESZELSZKY, *Respublica et Status Regni Hungariae: Magyarország kora újkori reprezentációja Európában és a republikánus politikai gondolkodásban*, Századvég, (2011/3), 5. és 7. Idézet Teszelszky szövegéből.

⁸⁹ STOLLEIS, *Geschichte des öffentlichen Rechts...*, i. m., 120. és 180.

által is bírt közhatalom gyakorlását.⁹⁰ A rendek fennhatósága azonban felette áll az uralkodó *maiestas*ának, melyet a törvények és a közösség érdekei kötnek.⁹¹ És ez az elvárás mutatkozik meg Artner szerint az általa idézett koronázási esküben is.

Az ország politikai berendezkedésével kapcsolatos tézisei alapján megállapítható tehát, hogy Artner politikai kiindulópontja a magyar rendi álláspontot tükrözi vissza, ugyanakkor téziseinek a valóság jelentősen ellentmondott, hiszen a Habsburgok a 16. századtól örökös királyságuknak tekintették Magyarországot.

Továbbvázolva Artner gondolatmenetét megállapíthatjuk, hogy négy fejezeten keresztül az ország rendjeiről szól, megkülönböztetve az egyházi és világi rendet. Az egyházi és világi rend tagjainak felsorolása után, igaz megszorítóan, de igenlő választ ad arra a kérdésre, hogy az egyháziaknak van-e világi *jurisdiction*juk.⁹² Ezután az uralkodó egyháziak feletti bírói hatalmáról értekezik, melyet elsősorban dézsma-ügyekben emel ki. A *Tripartitum*-ra hivatkozva (az egyházfőket a világi főurakkal egyazon szabadsággal felruházottnak tekintve) az egyházi javakkal kapcsolatos vitákban is elismeri a király joghatóságát, illetve azok juttatása kapcsán az uralkodó kegyúri jogát (*jus patronatus*). Külön kitér a bécsi béke alapján a jezsuiták fekvő jószágaival és birtokjogaival kapcsolatos kérdésre, és a rendi álláspontot hirdetve tagadja a jezsuiták ilyen igényeit.⁹³

A világi rendekre áttérve – ugyancsak a bécsi békére hivatkozva – szól a nádor királyt helyettesítő szerepéről, megemlíti a *judex curiae* és a négy ítélmester tisztségét. Kiemeli a nádor által összehívható országgyűlés szerepét, különbséget téve a *generalis* és *specialis conventus* között. Utal a törvénykezési nyolcadokra, majd felsorolja a királyság legfőbb tisztségviselőit, hatásköreik rövid ismertetésével.⁹⁴ Ebben a fejezetben Bonfini a legfőbb forrása.

A következőkben – néhány igazán jelentős főnemesi család felsorolása után – utal a nemesek *Tripartitum*-ban kimondott egyenlő jogaira, a nemesség országtartó jelentőségére és azon privilégiumára, hogy nem kötelesek az ország határain kívül „*sine pecunia*” katonáskodni. A nemesek alávetettjeik felett („*in subditos*”) élet és halál urai, míg *clienseik* szabadabbak és privilégiumokat is élveznek.⁹⁵

A vármegyék – melynek élén az ispán áll – jelentőségét is érzékelteti, valamint kiemeli, hogy a szabad városok saját szokásaikkal élnek („*secundum veteres consuetudines judicant*”). A jobbágyok jogállásáról a *Tripartitum* alapján pedig azt tartja kiemelendőnek, hogy az utód nélkül elhalt jobbágy javai urára hármlanak.⁹⁶

⁹⁰ „*Maiestas enim duolex est, realis seu Imperij (quae in constituenda) & personalis (quae in administranda Rep. consistit).*” ARTNER, *De Regno ...*, i. m., 21.

⁹¹ „*Inde sit, ut Maiestas Imperij, imperantis Maiestas tanquam superiori adstringatur, eam Maistatem, legesque eiusdem etiam is, qui imperat, ne quid Resp. capiat detrimenti comiter observare tenetur.*” Uo.

⁹² ARTNER, *De Regno ...*, i. m., 22–23.

⁹³ Uo., 24.

⁹⁴ Uo., 24–25.

⁹⁵ Uo., 26.

⁹⁶ Uo., 27.

Artner munkája harmadik részében (két fejezetben, mindössze 10 tézisben) ismét igen vegyes minőségű történeti eszmefuttatásokat vet papírra. Hazája híres személyiségei közül először a Pannóniából származó római császárokat (Decius, Aurelianus, Diocletianus, Iovianus Augustus, Valentinianus) emeli ki érdemeikkel együtt, majd a magyar királyok közül I. László és I. Mátyás tetteit említi. Egy ugrással a kalandozó magyarok kártevésai közül emel ki néhányat, majd ugyanazon tézisben Zrínyi Miklós szigetvári hőstettét dicsőíti.⁹⁷

A magyar földről származó kegyes, tanult és bölcs férfiak sorában Szent Mártonról és Szent Jeromosról emlékezik meg elsőként, majd Szent István királyt, II. Andrást és lányát, Szent Erzsébetet emeli ki. I. (Nagy) Lajos uralkodását rendkívül eredményesként és áldásosként tünteti fel, amely korban a jogszerűség és igazságosság igen nagy szerepet kapott.⁹⁸ Kora legjelentősebb irodalmi és tudományos teljesítményeként Zsámboki János forráskiadásait tartja kiemelendőnek. I. Mátyást a tudományok és művészetek nagy barátjaként mutatja be, majd – kötelesen és inkább reményeit kifejezve – II. Ferdinánd király („*Regem nostrum [...]*”) uralmát dicsőítve fejezi be munkáját.⁹⁹

A kor szokásainak megfelelően *dissertation* téziseihez Artner „*Coronidis Loco*” 17 eldöntendő jogi szakkérdést fűzött, melyek a vitatkozások során alkalmat adhattak a résztvevő hallgatók eltérő álláspontjainak ütköztetésére. Ezek a kérdések teljesen ötletszerűen, rendszertelenül jelennek meg, elsősorban a büntetőjog köréből erednek, de családjogi és kötelmi jogi kérdések is felmerülnek közöttük.

A *dissertation*hoz Artner Vilmos nagybátyjának kedves tanára, az *Institutiones* tanára, Johann Harpprecht írt egy négysoros epigrammát, melyben a római jog tanulására serkenti az ifjú soprokit.

Összegzésként az Artner neve alatt megjelent „*De Regno Hungariae ejusque jure*” című *dissertation*ról megállapíthatjuk, hogy azt egyrészt a szövegben megtalálható nyilatkozatok, személyes utalások alapján, másrészt a munka viszonylag töredezett gondolatmenete, aniksz-szerűsége miatt egyértelműen Artner munkájának tekinthetjük.¹⁰⁰ Fontos megemlíteni, hogy Besold több tucat – általam teljességre törekvően

⁹⁷ *Uo.*, 28–29.

⁹⁸ „[...] *terras & subjectas sibi nationes in suis libertatibus, consuetudinibus & legibus in bona pace & tranquillitate conservavit.*” *Uo.*, 30.

⁹⁹ *Uo.*, 30–31.

¹⁰⁰ Ebben a tekintetben nem osztom Hoffmann Gizella azon véleményét, amely a vizsgált munkát Besold művének tekinti. Vö. Gizella HOFFMANN, *Hungarica in der Bibliothek von Christoph Besold (1577–1638)*, Ungarn Jahrbuch, 28(2007), 242. Ugyanakkor elképzelhetőnek tartom, bár erre eddig konkrét bizonyíték nem került elő, hogy Artner használhatta Besold könyvtárát, mivel több, általa idézett szerző történeti, földrajzi művei, valamint a *Tripartitum* is – Hoffmann áttekintése szerint – megtalálhatók voltak a professzor könyvtárában. Vö. *Uo.*, 44–247. Hoffmann azon véleményét, hogy az 1634-ben az amszterdami Elzevir Kiadóban megjelent „*Respublica et status Regni Hungariae*” című munkát egy cseh exuláns írta volna, Teszelszky meggyőző fejtegetései, amelyek a művet Martinus Schödelhez kötik – véleményem szerint –, alappal megdöntötték. Vö. TESZELSZKY, *i. m.*, 4.; [SCHÖDEL Márton], *Respublica et Status Regni Hungariae*, Leiden, 1634.

áttekintett – *politica* vagy *politico-iuridica* *disputatiói* között egy hasonló jellegű sincs, vagyis tárgyat, műfaját tekintve nem vitatható el Artner munkájától egy bizonyos értelemben vett egyediség, úttörő jelleg. De nemcsak Besold tanári és tudósi tevékenységéhez kapcsolódó munkák között tekinthetjük úttörőnek a munkát, hanem a maga iskolás formájában az egyik első olyan országleírási kísérletnek is, amely a magyarok által lakott területekről természetföldrajzi, kezdetleges társadalomföldrajzi, történeti, művelődési ismeretek mellett a politikai berendezkedésről is vázlatot kívánt nyújtani. Ha tudományos *meritum*ában nem is vetekedhet Martinus Schödel néhány évvel később Strassbourban megjelent és később jelentős európai figyelmet kapó munkájával,¹⁰¹ elsősorban a magyar jogrendszerre vonatkozó, igaz csekély számú tézise, valamint az ország „alkotmányos” berendezkedéséről írottak révén mindeképpen számontartandó tudományos munkácskának tekintendő.

A tübingeni egyetem és jogi karának szellemisége, valamint Besold tanári, tudósi és gyakorló jogási személyisége egészen bizonyosan rányomta a bélyegét a fiatal Artner szakmai elképzeléseire, és talán arra is ösztönözte, hogy röviddel tanulmányai lezárása után a tudományban is kipróbálja magát, s könyvet írjon egy viszonylag jól körülhatárolható, a korban sokszor érintett és feldolgozott magánjogi problémaköriről.

Mint érzékeltetni törekedtem, a soproni Wilhelm Artner ismertetett dolgozata inkább összefoglaló, (a mások által megfogalmazott) érvekből szemezgető munkának tekinthető. A szerzőnek nem a *communis opinio* megingatása volt a célja, hanem az azt alátámasztó, többé-kevésbé szerencsésen kiválasztott érvek és szempontok korántsem teljességre törekvő áttekintése. Ugyanakkor bizonyos újdonságjelleg sem vitatható el a munkától. Feladatát a kor tudományos színvonalának megfelelően végezte. Csak sajnálhatjuk, hogy Artner „tudományos” munkássága három egyetemi vitatkozás és egy jogi „monográfia” kiadásával lezárult.¹⁰² Azonban munkáival így is beírta nevét a kora újkori magyar politikai- és jogi tudományosság történetébe.

¹⁰¹ Martinus SCHÖDEL, *Disquisitio Historico-Politica, De Regno Hungariae / Quam In Inclita Universitate Argentoratensi, Patrocinate Clarissimo Viro DN. Matthia Berneggero ... Publicae Et Amicabili Censurae subiicit Auctor Martinus Schödel, Posonio-Hungarus. Calend. Octob. in Auditorio Maiori*, Argentorati, 1629. RMK III. 1440 és 6173 – VD17 547:691850E – VD17 12:115073C – VD17 39:134458B; Újabb kiadása: Argentorati, 1630. RMK III. 1460 – VD17 23:308266U

¹⁰² Tudományosnak tekinthető kéziratok jelenlegi tudásunk szerint nem maradtak utána. Vö. HOFFMANN, *Testimónium...*, i. m., 80.